

Citation:

Ніколайчук, Х. М. (2019). Зміни у значеннєвій структурі польських фразеологізмів із семою 'вік людини' у словникових дефініціях і текстах. *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej*, 54. <https://doi.org/10.11649/sfps.1729>

Nikolaichuk, Kh. M. (2019). Zmiany w znaczeniowej strukturze polskich frazeologizmów z semą 'wiek człowieka' w słownikowych definicjach i tekstach. *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej*, 54. <https://doi.org/10.11649/sfps.1729>

DOI: 10.11649/sfps.1729

Христина М. Ніколайчук

(Львівський національний університет імені Івана Франка)

Зміни у значеннєвій структурі польських фразеологізмів із семою 'вік людини' у словникових дефініціях і текстах

Об'єктом дослідження є польські фразеологічні одиниці (далі: ФО), у значеннєвій структурі яких присутній семантичний компонент на позначення віку людини. Темпоральна сема ('дитинство'/ 'молодість'/ 'середній вік'/ 'старість') є єдиною сигніфікаторною або ж виступає з іншими (супровідними) семами поняттєвого рівня¹. Наприклад, у значенні ФО *wiosna życia* виявляємо одну сигніфікаторну 'молодість' (SFJPS, 1967–1968, т. 2, сс. 574, 896; ISJP, 2000, т. 2, с. 1017; SFWUTIA, 2003, с. 70; USJP, 2003, т. 4, с. 450; WSFPWNZP, 2005, с. 619; WSJP, б. д., с. 964), а у значенні ФО *mieć mleko pod nosem*, крім темпоральної

---

¹ Значення ФО є поєднанням сем трьох рівнів: сигніфікативного, денотативного, конотативного. Сигніфікативні семи несуть поняттєву інформацію про ФО, загально відображаючи суть її значення без конкретизації. Денотативний аспект є уточненням, доповненням сигніфікативного значення ФО: співвідносить ФО з предметами та явищами позамовної дійсності. Конотативи – експресивні, емоційно-оцінчні, функціонально-стилістичні компоненти семантики ФО (Білоноженко & Гнатюк, 1989, сс. 13–20; Тепляков, 2005).

сигніфікаторами 'дуже молодий', є теж сигніфікаторами 'незрілий', 'недосвідчений' (SFJPS, 1967–1968, т. 1, сс. 116, 451; ISJP, 2000, т. 1, с. 876; SFWP, 2001, сс. 394, 449; WKS, 2001, сс. 178–179; SFWUTIA, 2003, с. 70; USJP, 2003, т. 2, с. 684; WSFPWNZP, 2005, с. 251; SFJP, 2006, с. 199; WSF, 2009, сс. 111, 184, 522; WSJP, б. д., с. 403). Кілька сигніфікатором (темпоральна і нетемпоральні) належать до семантичної структури також ФО (*ktoś*) (*jest*) *młody* *duchem*: 'думати' + 'поводитися' + 'почуватися' + 'як молодий' (SFJPS, 1967–1968, т. 2, с. 192; ISJP, 2000, т. 1, с. 328; USJP, 2003, т. 1, с. 715; WSFJP, 2003, с. 192; WSFPWNZP, 2005, с. 85; WSF, 2009, сс. 168, 216, 506)².

Деякі ФО на позначення віку людини вже ставали об'єктом наукового зацікавлення, зокрема М. Вольни, аналізуючи мовну картину старості тварин та людей у польській мові, з'ясувала місце в ній окремих польських ФО на позначення цього вікового періоду (Wolny, 2003); М. Потент-Амброзевич, вивчаючи мовні одиниці на позначення старості у мовленні сучасної молоді, зосередила свою увагу на ФО, структурним елементом яких є прикметник *stary* (Potent-Ambroziewicz, 2013); Ю. Сагата дослідила інноваційні процеси у польських ФО з анімалістичним компонентом на позначення віку людини: *cielęcy wiek*, *cielęce lata*, *stary cap* (Сагата, 2013). У статтях Х. Ніколайчук здійснено порівняльний аналіз словникових і контекстних конотацій польських ФО, які виражають особливості емоційно-оціночного сприйняття молодості (Nikołajczuk, 2017) і старості (матеріал проаналізовано крізь призму теорії поля [Nikołajczuk, 2013a], досліджено інноваційні процеси у 20 польських ФО із семою 'вік людини' (у статті теж представлено рівень знання цієї фразеології серед українців, які вивчають польську мову [Nikołajczuk, 2013b]) та ін. Комплексного аналізу відмінностей фіксації польських ФО із семою 'вік людини' у багатій лексикографічній базі з 1958–1969 рр. до сьогодні, а також особливостей функціональної реалізації цих ФО (виявлення рецесивних одиниць, експансивних інновацій) на великому фактичному матеріалі Національного корпусу польської мови (далі: НКПМ) та Інтернету, наскільки нам відомо, ще не було здійснено.

² Таке широке розуміння ФО із семою 'вік людини' ґрунтується на принципах теорії семантичного поля (напр., Miodunka, 1980; Tokarski, 1984). Кожне поле ('дитинство', 'молодість', 'середній вік', 'старість') має своє ядро і розбудовану периферію. Ядро творять ФО, які мають лише одну сигніфікатору – темпоральну (наприклад, 'молодість'). Розташування ФО на периферії залежить від кількості додаткових, крім темпоральної, сигніфікатором: чим складніша будова сигніфікативного значення ФО, тим далі від ядра вона міститься. Периферійні у кожному полі ('дитинство', 'молодість', 'середній вік', 'старість') ФО є сполучною ланкою з іншими полями.

Мета – дослідити семантичні зміни польських ФО із семою ‘вік людини’ у словниках початку другої половини ХХ – початку ХХІ ст. та сучасних текстах польської мови. Мета реалізується у таких завданнях:

- 1) виокремити ФО із семою ‘вік людини’ зі словників початку другої половини ХХ століття та кінця ХХ – початку ХХІ століття;
- 2) з’ясувати відмінності в лексикографічному описі виявлених ФО з огляду на їхню семантику (зокрема, розвиток багатозначності [зі збереженням чи без темпоральної семи]), а також наявність / відсутність цих ФО у проаналізованих давніших і нових словниках;
- 3) шляхом масштабних контекстних досліджень:
  - 3.1) виявити всі інновації досліджених ФО та простежити експансивні зміни в семантиці ФО на тлі їхньої лексикографічної фіксації;
  - 3.2) визначити ФО, в яких найчастіше відбуваються інноваційні перетворення;
  - 3.3) виявити ФО з найвищим і найнижчим рівнем контекстної актуалізації.

Матеріалом дослідження є 204 нормативні польські ФО (разом з варіантами³) із семою ‘вік людини’, яка є єдиною сигніфікаторною у значенні 70 ФО, а у значенні 134 ФО виступає з іншими семами того ж (поняттєвого) рівня. За С. Бомбою, під фразеологічною нормою розуміємо «сукупність апробованих польською мовною спільнотою фразеологізмів, а також правил, що визначають спосіб їх реалізації в текстах» (Bańba, 1989, с. 5). У дослідженні опираємося на словникову кодифікацію норми польських ФО⁴. Картотеку створено на підставі дефініцій⁵ аналізованих ФО у 14-ти

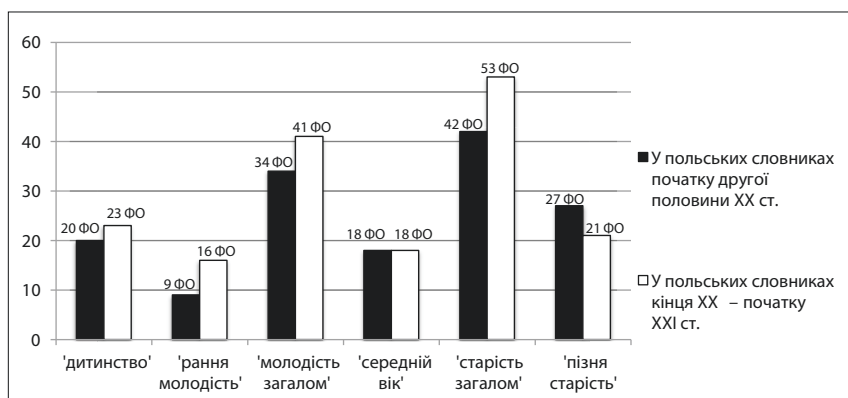
³ Під фразеологічними варіантами розуміємо різновиди ФО, характерними рисами яких є: синонімічна взаємозамінність лексичних компонентів ФО, скорочення кількісного наповнення плану вираження ФО, зміна позиційного розташування структурних елементів ФО, а також особливостей їх граматичної будови, функціонально-стилістичного маркування, що водночас супроводжується збереженням відносної смислової еквівалентності та непорушності образного прототипу. Наприклад, ФО *wiosna żywota* є варіантом ФО *wiosna życia*, а ФО *zielone lata*, внутрішня форма якої докорінно інша від двох попередніх одиниць, є їхнім синонімом. Ці ФО мають однаково сигніфікативне значення – ‘молодість’.

⁴ Ми усвідомлюємо, що лексикографічна кодифікація, на відміну від динамічної мовної норми певного періоду, є явищем статичним, яке лише частково відображає інформацію про мовні одиниці, зокрема ФО.

⁵ Під час аналізу до уваги беремо всю словникову статтю: дефініції ФО разом з прикладами їх уживання.

польських фразеологічних та загальномовних, а також тематичних словниках, три⁶ з яких є кодифікацією фразеологічної норми польської мови першої половини – початку другої половини ХХ століття, інші одинадцять⁷ – кінця ХХ – початку ХХІ століття. Особливості реалізації вибраних ФО вивчено у 74 981 контексті (база НКПМ [62%] та Інтернеті [38%]⁸), де, крім нормативних ФО із семою ‘вік людини’, виявлено теж 2129 їхніх інноваційних уживань.

У всіх проаналізованих лексикографічних джерелах (давніших і нових) найбільше виявлено ФО із семою ‘старість’: ‘старість загалом’ (31% усього матеріалу) та ‘пізня старість’ (15%), а також ‘молодість’: ‘молодість загалом’ (21%) та ‘рання молодість’ (9%); дещо менше – ‘дитинство’ (14%) і найменшою мірою – ‘середній вік’ (10%). Неоднаковим, проте, є кількісне представлення цих ФО у словниках з початку другої половини ХХ ст. і кінця ХХ – початку ХХІ ст.

Діаграма 1. Співвідношення фіксації ФО із семою ‘вік людини’ у польських словниках початку другої половини ХХ ст. і кінця ХХ – початку ХХІ ст.

⁶ SFJPS, SJPD і MSF. Список скорочень див. у бібліографічному описі кожного зі словників.

⁷ ISJP, SEP, SFJP, SFWP, SFWUTIA, USJP, WKS, WSF, WSJP, WSFJP, WSFPWNZP. Усі ці словники вийшли друком після переломного 1989 р., а саме в період від 1998 (SEP). Інформацію про найсучасніші зміни в польській мові можна почерпнути з електронного WSJP, дефініції якого постійно оновлюються.

⁸ Контекстний аналіз здійснено для дослідження змін в аналізованій фразеології порівняно з її кодифікацією у найновіших словниках. До уваги взято тексти НКПМ (програма пошуку POLIQARP), які з'явилися після 1989 р. (93% з них – датовані після 2000 р.). У мережі Інтернет проаналізовано контексти перших 15 сторінок пошукової системи Google (дати доступу: листопад 2011 – травень 2016 р.).

У лексикографічних джерелах кінця ХХ – початку ХХІ ст., з одного боку, не зафіксовано 32 ФО, які були в SFJPS та SJPD (з них 8 ФО (з варіантами), яких узагалі немає в нових словниках: *poranek życia, południe (czyichś) lat / (czyjegoś) życia*⁹, *stare dziecko, stary jak dziecko, wieczór życia, jesienny wiek, jesienna miłość*; 24 – варіанти кодифікованих в нових словниках ФО: (*ktoś*) *zaledwie odrósł od ziemi, (być) z mlekiem pod brodą, złoty młodzieniec, kości sypią się z kogoś* та ін.), з іншого – кодифіковано нові 54 ФО (43 якісно нові ФО [подібних одиниць, їхніх варіантів не виявлено у попередніх словниках]: *mieć do szkoły pod górkę, mieć gile pod nosem, stara malutka, stary maleńki / malutki, bananowa młodzież, młody gniewny, smuga cienia, przejść / przekroczyć smugę cienia, trzeci wiek, zaawansowany wiek* та ін.; 11 – варіанти зафіксованих у давніших словниках ФО: *cielęcy wiek, mieć mleko na brodzie / pod wąsem, (ktoś) (jest) młody duchem* та ін.). Відсутність у давніших словниках деяких з вищенаведених ФО можна пояснити тим, що їхнє походження пов'язане з певними подіями, явищами, які відбувалися вже після виходу у світ цих лексикографічних джерел або ж незадовго до їхньої появи. Це переважно ФО, де темпоральна сема не є центральною сигніфікатемою (напр., *bananowa młodzież, młody gniewny*).

Сучасні словники натомість кодифікують менше ФО, компонентом яких є темпоронім (назва пори року або добового членування): виявлено лише ФО *wiosna życia, jesień życia, ranek życia*¹⁰. У SFJPS (1967–1968), SJPD (1958–1969) такого типу ФО є більше: крім згаданих, подано теж ФО *poranek życia* ('дитинство, перша молодість': *W poranku życia ucsuła już Aurelia gorycz losu swojego*. Wilk. P. Wieś I, 3 [SJPD, 1958–1969]); *południe (czyichś) lat / (czyjegoś) życia* ('час розквіту чийогось життя, зрілий вік': *Kobieta to piękna, chociaż już jej wiosna, a nawet południe życia przeminęło*. Jun. Mazur. 106 [SJPD, 1958–1969]), *jesienny wiek* ('про пізніший період життя': *Wykipiała zielona młodość, szronem straszy jesienny wiek*. Dobrow. S. Rzecz. 33 [SJPD, 1958–1969]), *wieczór życia* ('кінець життя, старість': *Tkliwą swoją przyjaźnią opromieniała jeszcze niedawno wczesny wieczór mego życia*. Szturm. Katalp. II, 219 [SFJPS, 1967–1968, т. 2, с. 552]). ФО *stare dziecko, stary jak dziecko* кодифікують лише SFJPS (1967–1968) і SJPD (1958–1969) у значенні 'старий, який поводить ся, чинить нерозсудливо, несерйозно, по-дитячому': *Skaranie Boże z tymi starymi dziećmi! – ruszając ramionami*,

⁹ Цю ФО фіксує теж MSF, див. MSF, 1966, с. 36.

¹⁰ ФО *ranek życia* фіксує лише один сучасний словник – WSFJP, див. WSFJP, 2003, с. 964.

rzekł ksiądz – uparte to jak... Krasz. Jabł. III, 28 (SFJPS, 1967–1968, т. 1, с. 204). Цих одиниць не виявлено ані в сучасних словниках, ані в проаналізованих контекстах. Фразеологія польської мови кінця ХХ – початку ХХІ ст. натомість збагачується формально подібними до вищеподаних ФО одиницями – *stary maleńki*, *stary malutki*, *stara malutka*. Ці ФО однак мають зовсім інше значення: 1) ‘дитина, яка поводить ся як дорослий’ (ISJP, 2000, т. 2, с. 682; USJP, 2003, т. 3, с. 1381; WSFJP, 2003, с. 745; WSFPWNZP, 2005, с. 512); 2) ‘дитина, яку одягають як дорослого’ (WSFJP, 2003, с. 745)¹¹. Отже, ФО *stare dziecko*, *stary jak dziecko*, з одного боку, й ФО *stary maleńki*, *stary malutki*, *stara malutka*, з іншого, виражають певний тип поведінки (хтось поводить ся як дитина або ж як дорослий), але характерний людям різного віку (зрілим особам або ж дітям, тобто відбувається зміна темпоральної сигніфікатури).

Зміни в кодифікованій нормі фразеології з семою ‘вік людини’ протягом ХХ ст. – початку ХХІ ст. відбулися не лише в кількісному, а й якісному вимірі (стосуються значеннєвої структури ФО). Так, виникнення ще одного (нетемпорального) значення простежено у випадку ФО *wyjść / wyzwolić się z powijaków, przeżywać drugą młodość*, у первинній семантичній структурі яких є сема ‘вік людини’. У давнішому лексикографічному джерелі SFJPS ФО *wyjść / wyzwolić się z powijaków* є моносемічною: ‘переставати бути дитиною, підростати’ (SFJPS, 1967–1968, т. 1, с. 736; SFJPS, 1967–1968, т. 2, с. 639). У дефініціях нових словників USJP (USJP, 2003, т. 3, с. 466) та WSFPWNZP (WSFPWNZP, 2005, с. 389) ця ФО має полісемічну структуру: крім значення ‘перестати бути дитиною’, подано також ‘вийти з початкової фази розвитку, розвинути ся’ (без семи ‘вік людини’) – і саме в цьому значенні низькофреkwентна¹² ФО реалізується у контекстах. Зафіксовано лише 1 контекст (з 18-ти), у якому структурно

¹¹ Найчастіше (75 контекстів) ФО *stary malutki / maleńki, stara malutka* реалізується у другому значенні, незважаючи на його одиничну (лише в WSFJP) лексикографічну реєстрацію: *Stara malutka, czyli jak Katie ubiera Suri. Katie Holmes, która sama najczęściej chodzi w płaskich balerinkach, swojej 3-letniej córeczce zakłada buty na obcasie!* (I: <http://lula.pl>). Актуалізацію значення ‘дитина, яка поводить ся надто серйозно як на свій вік’ засвідчує 55 контекстів: *u dzieci mogą wytworzyć się postawy lęku, wycofania lub nadmiernej samodzielności i samowystarczalności, niekiedy mówimy o przedwczesnym dojrzwaniu – tzw. „stary maleńki”* (NKJP, б. д.: «Rodzina z problemem alkoholowym»).

¹² ФО *wyjść z powijaków* виявлено лише у 10 контекстах, *wyzwolić się z powijaków* – у 8 (1 з них – інноваційне використання ФО).

модифікована ФО актуалізується у значенні ‘перестати бути дитиною’: *Wtedy wynurzałem się z powijaków wczesnego dzieciństwa. Byłem za mały, żeby uczestniczyć w konspiracji...* (NKJP, б. д.: «Gazeta Wyborcza»). У словниковій статті WSPFNZP приклад уживання подано лише до другого значення ФО – ‘вийти з початкової фази розвитку, розвинутися’: *Prace nad nową szczepionką wyszły z powijaków. Rozpoczęliśmy następny etap badań* (WSPFNZP, 2005, с. 389). Значення ‘перестати бути дитиною’ у найновіших словниках не проілюстровано.

ФО *przeżywać drugą młodość*, згідно з дефініціями сучасних словників, є полісемічною: 1) ‘хтось у зрілому / старшому віці знову відчув себе молодим, сильним, активним’ (SEP, 1998, с. 3; ISJP, 2000, т. 1, с. 877; USJP, 2003, т. 2, с. 685; WSFJP, 2003, с. 403; WSPFNZP, 2005, с. 252; SFJP, 2006, с. 199; WSF, 2009, с. 172); 2) ‘про поняття, явища, ідеї: бути знову популярним’ (ISJP, 2000; WSFJP, 2003; WSPFNZP, 2005; SFJP, 2006; WSF, 2009). SFJPS (SFJPS, 1967–1968, т. 1, с. 451) фіксує лише перше значення аналізованої ФО – із семою ‘вік людини’. У сучасних контекстах ФО *przeżywać drugą młodość* відносно частіше актуалізується у другому кодифікованому значенні. Порівн.: із **темпоральною сигніфікатемою** – 187 контекстів (46%): *85-letnia księżna Alby przeżywa drugą młodość* (I: <https://www.pomponik.pl>); **без темпоральної семи** – 221 контекст (54%): *Dlaczego email marketing przeżywa drugą młodość?* (I: <http://di.com.pl>).

Відмінності простежуємо у дефініціях ФО *pierwsza naiwna*: у SJPD (1958–1969) подано значення ‘акторка, яка грає роль молоденьких, недосвідчених, невинних дівчат; сама ця роль’. Крім цього значення, у сучасних словниках виявлено нові тлумачення ФО, у яких увиразнено темпоральну сему: 1) ‘жінка, яка поводить як молода недосвідчена особа’ (USJP, 2003, т. 2, сс. 795–796; SFJP, 2006, с. 252); 2) ‘молода недосвідчена дівчина, яку можна легко використовувати’ (WSPFNZP, 2005, с. 268)¹³.

---

¹³ Сигніфікатами ‘недосвідчена’, ‘наївна’, ‘яка дозволяє себе використовувати’ актуалізуються у всіх 148 проаналізованих контекстах, напр.: *Kim jest kochanka? Złodziejką cudzych mężów, pierwszą naiwną, która ciągle wierzy, że on odejdzie od żony, a może nieuświadomioną prawdy, zakochaną kobietą, która wcale nie wie, że jest „tą trzecią”?* (I: <http://kobieta.wp.pl>). 31 контекст підтверджує актуалізацію значення «театральна роль недосвідченої дівчини / жінки»: *Jerzy Toeplitz napisał, że „potrafiła równie dobrze zagrać małego nieznośnego berbecia czy bachora, jak sentymentalnego podlotka. Być prowincjonalną pierwszą naiwną i wielkoświatową uwodzicielką”* (NKJP, б. д.: «Trybuna Śląska»).

Зміну сигніфікативного значення виявлено у ФО (*być*) *w słusznym wieku*: SJPD (SJPD, 1958–1969) дефініює цю одиницю як ‘дорослий, зрілий’, а сучасний WSF (WSF, 2009, с. 168) подає ФО у значенні ‘прожити багато років’. У значенні ‘прожити багато років’ ФО (*być*) *w słusznym wieku* реалізується у 101 контексті: *I ta energia!!! Co może być bardziej motywujące niż widok Pani w słusznym wieku, powiedzmy około 50tki, która na bieżni obok robi dystans dwa razy dłuższy niż Twój?* (I: <http://vdir.pl>). Зрідка (3 випадки) в контекстах, щоправда, теж уміщено темпоральні вказівки на середній вік суб’єкта, окресленого ФО (*być*) *w słusznym wieku*: *Mirosław Stasiak jest mężczyzną w słusznym wieku, 34 wiosny już zaliczone* (NKJP, б. д.: «Gazeta Krakowska»).

Еволюцію семантики деяких з аналізованих ФО виявлено також на рівні словникових дефініцій сучасних лексикографічних джерел. Так, згідно з ISJP, ‘Ми говоримо, що хтось *miał do szkoły pod górkę*, якщо мав важке дитинство. *Жартівливе, іронічне*’ (ISJP, 2000, т. 1, с. 472). Так само пояснює цю ФО USJP (USJP, 2003, т. 3, с. 1523). У WSFJP ФО *mieć do szkoły pod górkę* має значення ‘ірон. про когось, хто перебільшує свої клопоти, життєві проблеми’ (WSFJP, 2003, с. 251). Як полісемічну цю ФО кваліфікує лише WSJP (б. д.): крім значення з темпоральною семою – ‘важке дитинство’, кодифіковано теж ‘хтось має проблеми з навчанням і не має освіти’. У цьому значенні ФО *mieć do szkoły pod górkę* реалізовується в 23 контекстах: *Ten kto wypisuje to musiał mieć do szkoły „pod górkę” ponieważ w każdym wyrazie błąd. Nie ośmieszajcie się* (I: <http://forum.to.com.pl>).

Полісемічною є також ФО *stary, ale jary*. Значення з темпоральною сигніфікатемою подано в усіх словниках, де зафіксовано цю ФО: ‘старша, але здорова і сильна людина, яку переповнює життєва сила’ (SJPD, 1958–1969; SFJPS, 1967–1968, т. 1, с. 303; SFJPS, 1967–1968, т. 2, с. 209; ISJP, 2000, т. 1, с. 560; SFWUTIA, 2003, с. 70; USJP, 2003, т. 3, с. 1381; WSFJP, 2003, с. 745; WSFPWNZP, 2005, с. 512; WSF, 2009, с. 173; WSJP, б. д.). У WSFJP, крім вищезгаданого, подано нетемпоральне значення ‘жарт. (транспорт) усе ще справний’ (WSFJP, 2003, с. 745). Новий електронний словник WSJP фіксує три значення ФО *stary, ale jary* у категоріях: 1) ‘людина’ (з семою ‘вік’); 2) ‘автомобіль’; 3) ‘жарт’ (WSJP, б. д.). У контекстах ФО *stary, ale jary* рідше актуалізується у темпоральному значенні (всього 62 ілюстрації): *Kibic stary, ale jary [...] Pamięci już, Jan Płachta kibicował swojemu ukochanemu klubowi do 103 roku życia!* (I: <http://www.hellosport.pl>). Значно частіше (189 контекстів) у мінімальному

контексті цієї ФО з'являються назви з категорії 'неістота': *Aparaty stare ale jare* (NKJP, б. д.: Usenet – pl.rec.foto); *Stare ale jare wątki* (NKJP, б. д.: Usenet – pl.soc.polityka).

ФО із семою 'вік людини' реалізуються в контекстах різною мірою. Для більшості з аналізованих ФО (65%) зафіксовано понад 10 контекстів, у яких ці ФО актуалізуються, зберігаючи нормативний план вираження і змісту. Найбільше контекстних уживань виявлено для ФО *podeszły wiek* (1132), *stara panna* (984), *na stare lata* (983), *(być) w sile wieku* (945), *(być) starej daty* (945), *sędziwy wiek* (848), *jesień życia* (786), *stary kawaler* (735), *ciudowne dziecko* (721), *zaawansowany wiek* (654), *młody gniewny* (542) та ін. Низький рівень актуалізації (менше 10 контекстів) зафіксовано для 18% ФО. Жодного контексту не виявлено під час корпусного дослідження 17% вихідних одиниць (половина з них кодифікована лише в старших лексикографічних джерелах – SJPD, 1958–1969; MSF, 1966; SFJPS, 1967–1968; детальніше див. Таблиця 1).

Таблиця 1. Рецесивні польські ФО із семою 'вік людини'

	< 10 контекстів (18% усіх ФО із семою 'вік людини')	0 контекстів (17% усіх ФО із семою 'вік людини')
ФО, кодифіковані у давніших і / або сучасних словниках	<i>mocno średni wiek</i> (9 контекстів), <i>wiek Matuzalema</i> (9), <i>matuzalowy wiek</i> (8), <i>panna w wieku poborowym</i> (8), <i>(ktoś) (jest) stary duchem</i> (8), <i>wyzwolić się z powijków</i> (8), <i>trociny się z kogoś sypią</i> (6), <i>(być) w leciech</i> (5), <i>iść w lata</i> (5), <i>(być) jedną nogą nad grobem</i> (4), <i>malowana lala</i> (4), <i>mieć mleko pod brodą</i> (4), <i>mieć żółto w dziobie</i> (3), <i>ząb wieku</i> (2), <i>mieć mleko na brodzie</i> (1)	<i>bańki nosem puszczać</i> , <i>(być) dobrze w latach</i> , <i>(być) w latach</i> , <i>(być) w swoich latach</i> , <i>chylić się do ziemi</i> , <i>chylić się ku ziemi</i> , <i>malowana lalka</i> , <i>metryka</i> , <i>metryka</i> , <i>mieć gile pod nosem</i> , <i>mieć za nic metrykę</i> , <i>patrzeć na metrykę</i> , <i>ranek życia</i> , <i>ten wiek</i> , <i>zwracać uwagę na metrykę</i>
ФО, кодифіковані лише у давніших лексикографічних джерелах	<i>(być) obiema nogami w grobie</i> (8), <i>(być) bliskim grobu</i> (7), <i>Jezusowe lata</i> (6), <i>wieczór życia</i> (5), <i>pod wieczór życia</i> (5), <i>(ktoś) załedwie odrósł od ziemi</i> (3), <i>południe (czyjegoś) życia</i> (3), <i>chylić się do grobu</i> (2), <i>poranek życia</i> (2), <i>(być) podeszłym w wieku</i> (1), <i>mieć żółto w dzióbku</i> (1), <i>południe (czyichś) lat</i> (1), <i>stać obiema nogami w grobie</i> (1)	<i>(być) jedną nogą u grobu</i> , <i>(być) młodym na duchu</i> , <i>(być) obiema nogami nad grobem</i> , <i>(być) obiema nogami u grobu</i> , <i>(być) z mlekiem pod brodą</i> , <i>jesienny wiek</i> , <i>kości sypią się z kogoś</i> , <i>oswobodzić się z krępijących powijków</i> , <i>oswobodzić się z powijków</i> , <i>stać jedną nogą u grobu</i> , <i>stać obiema nogami nad grobem</i> , <i>stać obiema nogami u grobu</i> , <i>stare dziecko</i> , <i>wyjsć z krępijących powijków</i> , <i>wyzwolić się z krępijących powijków</i>

Узвичаєні ФО, реалізуючись у текстах, не лише зберігають цілісність нормативного семантичного (і структурного) плану, а й виявляють свою здатність до гнучкості та оновлення, що набуває індивідуально-авторського або стійкого характеру. Будь-які прояви відхилення від традиційно усталеного плану вираження і / чи змісту ФО, а також принципів сполучуваності ФО у контексті, тобто порушення кодифікованої фразеологічної норми, кваліфікуємо як інновації. Найменший дисбаланс у співвідношенні кількості контекстів, у яких певна ФО виступає в нормативному (словниковому) значенні, та кількості контекстів, у яких зафіксовано динамічні явища в межах плану змісту цієї ж ФО, простежуємо у випадку таких ФО:

posunąć się w latach – 53% (H¹⁴) : 47% (IB);
próchno się z kogoś sypie – 56% (H) : 44% (IB);
(ktoś) ledwie odrósł od ziemi – 58% (H) : 42% (IB);
stary malutki – 64% (H) : 36% (IB);
młode siły – 66% (H) : 34% (IB);
dojrzały wiek – 66% (H) : 34% (IB);
trociny się z kogoś sypią – 67% (H) : 33% (IB);
pierwsza naiwna – 69% (H) : 31% (IB);
(ktoś) (jest) podszyty dzieckiem – 70% (H) : 30% (IB).

Деякі ФО, зокрема,

Z tyłu liceum, z przodu muzeum – 8% (H) : 92% (IB);
Jezusowe lata – 17% (H) : 83% (IB);
(być) ledwie opierzonym – 21% (H) : 79% (IB)

та ін., у базі НКПМ та Інтернету частіше реалізуються в некодифікованому вигляді. У випадку 45 ФО (разом з усіма варіантами) контекстні ілюстрації засвідчують або використання ФО лише в інноваційному значенні (1 ФО – *wyjsć z pieluch*), або абсолютизацію нормативного використання ФО (44 ФО, здебільшого низькофреквентні, напр.: *(ktoś) zaledwie odrósł od ziemi, stary maleńki, stara malutka, zielone lata, młoda gwardia, mieć żółto w dziobie, poranek życia, cielęce lata, mieć mleko pod brodą* та ін.).

Досліджуючи динамічні процеси в межах ФО із семою 'вік людини', опираємося на класифікації інновацій у працях: Білоноженко і Гнатюк

---

¹⁴ Тут і далі використовуємо скорочення: IB – інноваційні вживання ФО, H – нормативне вживання ФО в текстах НКПМ й Інтернету.

(Білоноженко & Гнатюк, 1989), Бомби (Bała, 1989), Дзямської-Ленарт (Dziamska-Lenart, 2004), Пайдзінської (Pajdzińska, 1993). Динамічні процеси (2129 ІВ, 30% з яких вилучено з Інтернету) в межах польських ФО із семою 'вік людини' у проаналізованих контекстах відбуваються в різних напрямках:

неосемантизація – 16% (найчастіше: ФО *dojrzały wiek* [98], ФО *wyjść z pieluch* [31], ФО *ciudowne dziecko* [26], ФО *trzeci wiek* [25], ФО *smuga cienia* [22]);

розширення лексичної сполучуваності – 40% (найчастіше: ФО *sędziwy wiek* [118], ФО *zaawansowany wiek* [58], ФО *(być) w sile wieku* [38]);

подвійна актуалізація – 2% (найчастіше: ФО *stary koń* [9], ФО *nosić koszulę w zębach* [3], ФО *mieć mleko pod nosem* [3]);

поширення – 21% (найчастіше: ФО *młoda kadra* [141], ФО *zaawansowany wiek* [30]);

заміна – 9% (найчастіше: ФО *(ktoś) ledwie opierzony* [39], ФО *Jezusowe lata* [30], ФО *posunąć się w latach* [16]);

аналогічні одиниці – 3% (найчастіше: ФО *Z tyłu liceum, z przodu muzeum* [56], ФО *jesień życia* [7]);

регулювання – 3% (найчастіше: ФО *dojrzały wiek* [22], ФО *sędziwy wiek* [13], ФО *stara panna* [11]);

контамінація – 2% (найчастіше: ФО *stary koń* [8], ФО *młoda krew* [7], ФО *(być) wiecznie młodym* [7]);

скорочення – 0,5% (найчастіше: ФО *stać nad grobem* [4], ФО *(być) jedną nogą na tamtym świecie* [3], *młodość chmurna i durna* [3]);

алюзія – 1,5% (найчастіше: ФО *jesień życia* [20], ФО *młodość chmurna i durna* [5]);

суміжні типи – 2% (найчастіше: ФО *wyjść z pieluch* [неосемантизація + заміна: 27], ФО *panna na wydaniu* [заміна + розширення лексичної сполучуваності: 3; контамінація + розширення лексичної сполучуваності: 3], ФО *nosić koszulę w zębach* [розширення лексичної сполучуваності + заміна: 2]).

Серед усіх досліджених інновацій стійкі семантичні зміни ФО із семою 'вік людини' відбуваються внаслідок неосемантизації та розширення лексичної сполучуваності ФО. Експансивні зрушення плану змісту кодифікованих ФО відбуваються головню в п'яти напрямках:

1) **словникова полісемічність ФО → функціональна моносемічність ФО.** Так, контекстні дослідження ФО *nosić koszulę w zębach* показали, що її нормативне значення реалізується в текстах лише частково: виявлено лише 25 контекстів, де ця ФО актуалізується у значенні ‘бути малою дитиною’, зафіксоване у дефініціях SFJPS (SFJPS, 1967–1968, т. 1, с. 349; SFJPS, 1967–1968, т. 2, с. 797), SJPD (SJPD, 1958–1969), ISJP (ISJP, 2000, т. 1, с. 691), SFJP (SFJP, 2006, с. 164), SFWP (SFWP, 2001, сс. 454, 1007), USJP (USJP, 2003, т. 2, с. 1022), WSF (WSF, 2009, с. 187), WSFPWNZP (WSFPWNZP, 2005, с. 292). Напр.: *Mamy do czynienia z nowym pokoleniem, w którym są podobni do siebie ludzie i nie ma tu czego zasypuwać. Elit z pierwszego okresu transformacji już nie ma. Są to ludzie, z których połowa w tamtych latach nosiła koszulę w zębach* (NKJP, б. д.: «Dziennik Bałtycki»). Натомість не виявлено жодного контексту, де б ця ФО набувала іншого (темпорального) значення – ‘бути молодою і психічно або соціально незрілою, несерйозною, невідповідальною людиною’, кодифікованого лише в одному словнику WSFJP (WSFJP, 2003, с. 323). Подібним чином редукція розгалуженої смислової структури відбувається у випадку ФО *wyjsć / wyzwolić się z powijków*, про що вже було сказано вище. Втрату нетемпорального значення простежуємо у текстових реалізаціях ФО *młoda krew*: її нормативне значення (1) ‘елемент новизни, відновлення, свіжості’; 2) ‘молода людина’, кодифіковане лише WSF (WSF, 2009, сс. 170, 174) у базі НКПІМ (NKJP, б. д.) та Інтернету, з одного боку, уніфікується до значення з ключовою семою ‘вік людини’, яке, з іншого боку, дещо модифікується і набуває конфігурації таких сем: ‘молодий’ + ‘новий’ + ‘креативний’ + ‘котрий приносить у якесь середовище щось нове’ (117 контекстів): *Liczymy na to, że nowi ludzie zarządu z Panią Patrycją na czele odpowiednio pokierują klubem, a jak by nie było **młoda krew** poprowadzi do sukcesów klubu oraz większego zainteresowania miasta!* (I: <https://mazur1951pisz.futbolowo.pl>).

2) **словникова моносемічність ФО → функціональна полісемічність ФО.** Розбудову значення нормативної ФО в сучасному узусі польської мови виявлено у випадку ФО *ciudowne dziecko*. Крім значення з темпоральною семою, кодифікованого у лексикографічних джерелах (*ciudowne dziecko* – ‘надзвичайно здібна, талановита дитина’ (SJPD, 1958–1969; ISJP, 2000, т. 1, с. 206; WKS, 2001, с. 57; USJP, 2003, т. 1, с. 760; WSFJP, 2003, с. 202; SFJP, 2006, с. 100; WSF, 2009, сс. 169, 249; WSJP, б. д.¹⁵), у функціону-

---

¹⁵ SFJPS у межах різних словникових статей подає відмінну інформацію щодо семантичного обсягу аналізованої ФО: *ciudowne dziecko* – ‘дитина, обдарована непере-

ванні виявлено нове (нетемпоральне) значення аналізованої ФО: ‘щось виняткове, надзвичайне; якийсь дивовижний витвір’ (26 контекстів: ... *uznawać Internet za cudowne dziecko naszej cywilizacji* [NKJP, б. д.: «Polityka»]). У випадку ФО *dojrzały wiek* спостерігаємо розвиток багатозначності на рівні темпоральної семи, адже, крім кодифікованого значення ‘середній вік’ (SJPD, 1958–1969; SFJPS, 1967–1968, т. 1, с. 178; SFJPS, 1967–1968, т. 2, с. 556; ISJP, 2000, т. 1, с. 284; USJ, 2003, т. 1, с. 640; WSFJP, 2003, сс. 657, 875; WSF, 2009, с. 175), у НКПМ та Інтернеті виявлено реалізації цієї ФО на позначення старості загалом (98 контекстів: *70-letnia właścicielka była im znana wcześniej z uprawiania dochodowego, lecz nielegalnego i jakby niezbyt przystającego do jej dojrzałego wieku procederu, a było nim... pędzenie bimbru* [NKJP, б. д.: «Tygodnik Ciechanowski»]). Нового сигніфікативного значення (зі збереженням темпоральної семи) набуває в контекстних реалізаціях ФО *trzeci wiek* (‘старість’ [SEP, 1998, с. 33; ISJP, 2000, т. 2, с. 858; USJP, 2003, т. 4, с. 421; WSFJP, 2003, с. 875; WSFPWNZP, 2005, с. 614; WSF, 2009, с. 174]). Підґрунтям неосемантизації (25 контекстів) цієї ФО є безпосередні асоціативні зв’язки з найменуванням навчального закладу для людей похилого віку (*Uniwersytet Trzeciego Wieku*): *trzeci wiek* є зредукованою назвою цього університету. Наприклад: *Studenci trzeciego wieku z Głogowa będą świętowali rocznicę. Uniwersytet Trzeciego Wieku obchodzi w tym roku 10-lecie działalności* (I: <http://www.gazetalubuska.pl>).

У контекстних реалізаціях ФО *sędziwy wiek* (118 контекстів), *zaawansowany wiek*, (*być w zaawansowanym wieku* (58), (*być w sile wieku* (38), *podeszły wiek* (20), *na stare lata* (17), (*ktoś (jest) młody duchem* (37) відбувається непередбачена нормою зміна найближчого словесного оточення цих ФО: ‘хтось’ → ‘щось’. Стійке розширення обсягу денотації поданих ФО зумовлює втрату семи ‘вік людини’. Так, ФО *zaawansowany wiek*, згідно з ISJP (ISJP, 2000, т. 2, с. 1187), WSJP (WSJP, б. д.), WSFPWNZP (WSFPWNZP, 2005, с. 659), USJP (USJP, 2003, т. 4, сс. 738–739), має значення ‘хтось є доволі старим’. У контексті *Mimo zaawansowanego wieku terenowa toyota trzyma się nader dzielnie* (NKJP, б. д.: «Express Ilustrowany») ця ж ФО актуалізується у значенні ‘щось має багато років, щось не є нове’.

сичними здібностями, яка розвивається швидше, ніж її ровесники’ (SFJPS, 1967–1968, т. 1, с. 148); *cudowne dziecko* – а) ‘про недорослу людину, яка проявляє на свій вік надзвичайні здібності’; б) ‘про дорослу, але молоду людину, яка з точки зору своїх надзвичайних здібностей виділяється на фоні старшого покоління’ (SFJPS, 1967–1968, т. 1, сс. 203–204).

3) збереження полісемічної будови ФО з певною модифікацією її значень. Продуктивні інноваційні зрушення виявлено у випадку ФО *pierwsza naiwna*: на рівні одного з її значень – ‘жінка, яка поводитья як молода недосвідчена особа’ – зафіксовано 39 прикладів розширення її лексичної сполучуваності (жінка → чоловік). Наприклад: *P.S. Nie chce być traktowany jako pierwszy naiwny więc oświadczam, że wiem, iż w internecie piractwo ma się dobrze* (NKJP, б. д.: Usenet – pl.rec.gory). Отже, аналізована ФО реалізується в контекстах у ширшому значенні ‘хтось, хто поводитья як молода недосвідчена особа’ (сигніфікату ‘вік людини’ збережено у межах смислової структури ФО). У 18 контекстах у валентний зв’язок з ФО (*być w kwiecie wieku*, яка, згідно з WSFJP (WSFJP, 2003, с. 875), означає людину як молодого, так і середнього віку¹⁶, входять найменування з іншої, ніж ‘людина’, семантичної групи. Розширення лексичної сполучуваності цієї ФО зумовлює втрату семи ‘вік людини’. Наприклад: *...aut w kwiecie wieku, czyli 30 lat, nawet nie warto wspominać* (NKJP, б. д.: «Gazeta Częstochowska»).

Протилежну заміну в мінімальному контексті (‘щось’ → ‘хтось’) зафіксовано в 54 випадках мовленнєвої реалізації ФО *zab czasu (niszczy, nadweręża itp. coś)*. Сучасні словники дефінують цю одиницю як: 1) ‘щось є знищеним унаслідок старості, минання часу’ (SFJPS, 1967–1968, т. 1, с. 151; SFJPS, 1967–1968, т. 2, с. 796; ISJP, 2000, т. 2, с. 1302; SFWP, 2001, сс. 87, 1007; WKS, 2001, с. 370; SFWUTIA, 2003, с. 256; USJP, 2003, т. 1, с. 508; WSFJP, 2003, сс. 139, 144; WSFPWNZP, 2005, с. 52; SFJP, 2006, с. 75; WSF, 2009, сс. 163, 390, 396); 2) ‘щось є застарілим’ (WSFJP, 2003). У контекстах (усі походять з текстів після 1989 р.) простежено експансивне впровадження в лексичну схему сполучуваності ФО *zab czasu (niszczy, nadweręża itp. coś)* іменників на позначення людини замість найменувань неістот. Таким чином,

¹⁶ Згідно з дефініціями SFJPS (SFJPS, 1967–1968, т. 1, с. 371; т. 2, с. 557), SJPD (SJPD, 1958–1969), ISJP (ISJP, 2000, т. 1, с. 742), SFWP (SFWP, 2001, сс. 333–334, 911–912), USJP (USJP, 2003, т. 2, с. 384), WSF (WSF, 2009, сс. 168, 511), WSFPWNZP (WSFPWNZP, 2005, с. 205), ФО *w kwiecie wieku* має лише одну темпоральну сигніфікату ‘молодий’. У контекстах ФО (*być w kwiecie wieku* значно частіше актуалізується у значенні ‘середній вік’ (67%), ніж ‘молодість’ (33%). Наприклад: *Mit wiecznej młodości tutaj kurczy się do ziarenka maku. Będąc w kwiecie wieku, jakże często zapominamy, że czasu nie udało się nikomu zatrzymać...* (NKJP, б. д.: «Gazeta Krakowska», актуалізується сигніфіката ‘молодість’); *Gdy się kocha wiek się nie liczy. Kocha młody, w kwiecie wieku i starszy człowiek* (NKJP, б. д.: «Dziennik Bałtycki», актуалізується сигніфіката ‘середній вік’).

ФО набуває значення 'на комусь помітні ознаки старіння' (спостерігаємо появу семи 'вік людини'). Наприклад: *Victor w przeddzień własnego ślubu zostaje wprowadzony przez pannę lekko nadgryzioną zębem czasu* (НКJP, б. д.: «Gazeta Wrocławska»). Варто наголосити, що це явище не нове, адже SJPД тлумачить цю ФО як 'щось псується, нищиться; хтось старіє з плином часу', чого, однак, не фіксують сучасні словники.

4) **виникнення нового, некодифікованого у словниках, значення полісемічної ФО.** Результати аналізу використання ФО *smuga cienia* в текстах схиляють до думки про ускладнення її полісемічної будови: крім традиційних, кодифікованих у WSF (2009, с. 173), значень 1) 'життя після сорока років' (з семою 'вік людини'), 2) 'смуток, відчуття жалю, знак печалі, задуми' (без часової семи)¹⁷, у 22 контекстах вона набуває нового нетемпорального значення – 'смерть'. Наприклад: *Z osobna też zaczęli przekraczać smugę cienia bohaterowie tamtych cudownych lat. Boczarowski zmarł w zapomnieniu, Żurkowski odszedł bodaj w Niemczech...* (I: <http://sportowetempo.pl>).

5) **зміна сигніфікативного значення моносемічної ФО на підставі ревіталізації її генетичних коренів.** ФО *wyjuć z pieluch*, кодифікована у давнішому словнику з темпоральною семою ('переставати бути дитиною, підростати' [SFJPS, 1967–1968, т. 2, с. 639])¹⁸, у НКПМ й Інтернеті вживається лише в значенні 'перестати використовувати пелюшки / підгузки' (НС: 31 контекст). Щоправда, сема 'вік людини' належить до значеннєвої структури формально подібної ФО *ktoś wyrósł z pieluch*, яку фіксує сучасний словник WSJP (б. д.): 'хтось (дитина) перестав бути немовлям і став самостійнішим'. У НКПМ виявлено низьку частотність появи цієї ФО у вищеподаному значенні – лише 9 контекстів: *...pan Lucjan pojawił się na świecie prawie 8 lat wcześniej niż jego przyszła żona. Więc kiedy on był już kilkunastoletnim kawalerem, ona ledwo wyrosła z pieluch* (НКJP, б. д.: «Gazeta Radomszczańska»).

---

¹⁷ У WSFPWNZP (WSFPWNZP, 2005, с. 492), ISJP (ISJP, 2000, т. 2, с. 628), USJP (USJP, 2003, т. 3, с. 1287), WSFJP (WSFJP, 2003, с. 128), SFJP (SFJP, 2006, с. 69), WKS (WKS, 2001, с. 54), SFWUTIA (SFWUTIA, 2003, с. 70) ця ФО має лише одне значення «друга половина життя; життєва зрілість».

¹⁸ SJPД (SJPД, 1958–1969) кодифікує ФО *wychodzić / wydobywać się z pieluch* у значенні 'починати розвиватися': *Stan szlachecki wychodził już z pieluch i przeważnie obok senatu zajmował stanowisko w narodzie*. Bartosz. Hist. 106.

Висновки

Результати порівняння ФО із семою 'вік людини' у давніших і нових польських словниках свідчать про те, що порівняно з першою половиною ХХ ст. і початком його другої половини польська мова кінця ХХ ст. – початку ХХІ ст., з одного боку, втратила 32 ФО із семою 'вік людини' (зафіксовані в SFJPS та SJPD), з іншого – збагатилася новими 54 ФО. Найбільший приріст простежуємо в групах ФО із семою: 1) 'рання молодість' (+7 ФО [напр., (*być*) *ledwie / świeżo opierzonym, głupi wiek*]); 2) 'молодість загалом' (+7 ФО [напр., *bananowa młodzież, młody gniewny*]); 3) 'старість загалом' (+11 ФО [напр., *zaawansowany wiek, trzeci wiek*]). Виявлено відмінності у дефініюванні тих самих ФО:

- 1) розвиток багатозначності моносемічних, згідно зі словниками початку другої половини ХХ ст., ФО шляхом:
  - 1.1) появи нетемпорального значення (*wyjsć / wyzwolić się z powijków, przeżywać drugą młodość*);
  - 1.2) виникнення нових значень із семою 'вік людини' (*pierwsza naiwna*);
- 2) зміну значення ФО на рівні темпоральної семи ((*być*) *w słusznym wieku*: 'дорослий, зрілий' [SJPD, 1958–1969] → 'прожити багато років' [WSF, 2009]).

Зміну семантики деяких ФО можна простежити навіть у дефініціях сучасних лексикографічних джерел: йдеться про виникнення нових значень без семи 'вік людини' ФО *mieć do szkoły pod górkę i stary, ale jary*, що фіксує лише найновіший сучасний словник WSJP (WSJP, б. д.).

Рівень контекстної реалізації нормативних ФО із семою 'дитинство' / 'молодість' / 'середній вік' / 'старість' – елементів ідіоматичної скарбниці польської мови, що формувалася впродовж віків, сьогодні виявляється різною мірою. Наприклад, сучасний носій польської мови, як свідчать контекстні дослідження, все ще виражає старість за допомогою ФО *jesień życia* – 786 контекстів (H) (але не за допомогою зафіксованої лише у давніших лексикографічних джерелах ФО *jesienny wiek* – 0 контекстів), значно рідше – молодість – за допомогою ФО *wiosna życia* – 36 контекстів (H) (але не зафіксованою лише у давніших лексикографічних джерелах ФО *wiosna żywota* – 0 контекстів). Майже зникли з функціонального обігу фразеологічні сполуки, побудовані на метафоричній паралелі 'період людського

життя – пора доби: *poranek życia* (2 контексти [H]), *ranek życia* (0), *południe (czyjegoś) życia* (3 [H]), *południe (czyichś) lat* (1 [H]), *wieczór życia* (5 [H]), *pod wieczór życia* (5 [H]), що, своєю чергою, може бути зумовлене позамавними чинниками (зміна сонячно-добового біоритму людини, зокрема, робота в нічні зміни, що виявляється в послабленні залежності життєдіяльності людини від астрономічних явищ – циклічного руху Землі довкола своєї осі). Відносно часто в текстах НКПМ й Інтернету актуалізуються ФО з фаунонімами (*stary koń* (211 [H]), *stary cap* (134 [H]), *cielęcy wiek* (82 [H]), але *stara ropucha* (14 [H]), *stary byk* (13 [H]) та ін. Серед рецесивної фразеології найбільше ФО із семою ‘старість’ (40%, напр.: *chylić się ku ziemi*) і ‘пізня старість’ (21%, напр.: *matuzalowy wiek*).

ФО із семою ‘дитинство’ / ‘молодість’ / ‘середній вік’ / ‘старість’, набуваючи впливу контекстного оточення, виявляють свою семантичну гнучкість і здатність до формального оновлення. Серед численних інноваційних зрушень (**2129 ІВ**), що вдалося виявити в межах ФО із семою ‘вік людини’, можна виділити:

- 1) інновації, зумовлені впливом контексту, зі збереженням нормативної структури (**58%**: розширення лексико-семантичної сполучуваності ФО, подвійна актуалізація ФО, неосемантизація ФО);
- 2) семантичні інновації ФО зі зміною їхньої структури (**42%**: заміна, поширення, скорочення компонентного складу ФО, фразеологічна контамінація, інновації-регулювання, фразеологічна алюзія, аналогічні одиниці).

Істотну частину перелічених інноваційних явищ (**43%** від усієї кількості інновацій), зважаючи на їхній експансивний прояв у контекстній базі НКПМ та Інтернету, доцільно, на нашу думку, взяти до уваги під час подальшої кодифікації норми польських ФО із семою ‘вік людини’. Зміни відбуваються у таких напрямках:

- 1) модифікація нормативного значення із семою ‘вік людини’ (розширення лексичної сполучуваності ФО *pierwsza naiwna*: ‘жінка’ → ‘людина’ [‘яка поводиться як молода недосвідчена особа’]);
- 2) поява нового значення ФО:
  - 2.1) зі збереженням семи ‘вік людини’ (сигніфікаторами ‘старість’ – ФО *trzeci wiek, ząb czasu (niszczy, nadwiera itp. coś)*);
  - 2.2) з іншою темпоральною семою (‘середній вік’ → ‘старість’ – ФО *dojrzały wiek*);

- 2.3) без семи 'вік людини' (ФО *ciudowne dziecko, sędziwy wiek, zaawansowany wiek, (być) w zaawansowanym wieku, (być) w sile wieku, (ktoś) (jest) młody duchem, podeszły wiek, na stare lata, (być) w kwiecie wieku, smuga cienia, wyjść z pieluch*).

Три полісемічні, згідно з лексикографічною кодифікацією, ФО актуалізуються в контекстах лише в одному значенні: зі збереженням семи 'вік людини' – *nosić koszulę w zębach, młoda krew*, з втратою темпоральної семи – *wyjść / wyzwolić się z powijkaków*.

Наведені дані виразно засвідчують динаміку фразеології польської мови на рівні ФО із семою 'вік людини', унаочнюючи їхні широкі трансформаційні потенції.

Скорочення

ІВ	– інноваційні вживання ФО
Н	– нормативне вживання ФО
НКПМ	– Національний корпус польської мови (Narodowy Korpus Języka Polskiego, б. д.)
ФО	– фразеологічна одиниця
ISJP	– <i>Inny słownik języka polskiego</i> (Bańko, 2000)
MSF	– <i>Mały słownik frazeologiczny</i> (Iglukowska & Kurkowska, 1966)
NKJP	– Narodowy Korpus Języka Polskiego, б. д.
SEP	– <i>Słownik eufemizmów polskich</i> (Dąbrowska, 1998)
SFJP	– <i>Słownik frazeologiczny języka polskiego</i> (Podlawska, 2006)
SFJPS	– <i>Słownik frazeologiczny języka polskiego</i> (Skorupka, 1967–1968)
SFWP	– <i>Słownik frazeologiczny współczesnej polszczyzny</i> (Bąba, 2001)
SFWUTIA	– <i>Słownik frazeologiczny w układzie tematycznym i alfabetycznym</i> (Nowakowska, 2003)
SJPD	– <i>Słownik języka polskiego</i> (Doroszewski, 1958–1969)
USJP	– <i>Uniwersalny słownik języka polskiego</i> (Dubisz, 2003)
WKS	– <i>W kilku słowach: Słownik frazeologiczny języka polskiego</i> (Mosiołek-Kłosińska, 2001)
WSF	– <i>Wielki słownik frazeologiczny</i> (Lebda, 2009)
WSFJP	– <i>Wielki słownik frazeologiczny języka polskiego</i> (Müldner-Nieckowski, 2003)
WSFPWNZP	– <i>Wielki słownik frazeologiczny PWN z przysłówkami</i> (Kłosińska, Sobol, & Stankiewicz, 2005)
WSJP	– <i>Wielki słownik języka polskiego</i> (Żmigrodzki, б. д.)

Бібліографія

- Білоноженко, В., & Гнатюк, І. (1989). *Функціонування та лексикографічна розробка українських фразеологізмів*. Київ: Наук. думка.
- Сагата, Ю. (2013). *Динамічні процеси в сучасній польській фразеології з анімалістичним компонентом* (Дис. ... канд. філол. наук). Інститут мовознавства імені О. О. Потебні, Львів.
- Тепляков, І. (2005). Фразеологічна семантика (на матеріалі деяких слов'янських мов). *Проблеми слов'янознавства*, 55, 156–163.
- Wąba, S. (1989). *Innowacje frazeologiczne współczesnej polszczyzny*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza.
- Dziamka-Lenart, G. (2004). *Innowacje frazeologiczne w powojennej felietonistyce polskiej*. Poznań: Wydawnictwo "Poznańskie Studia Polonistyczne".
- Miodunka, W. (1980). *Teoria pól językowych: Społeczne i indywidualne ich uwarunkowania*. Kraków: Nakł. Uniwersytetu Jagiellońskiego. (*Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego*, 559; *Prace Językoznawcze*, 67).
- Nikołajczuk, K. (2013a). Czy starość nie radość? Polska frazeologia oznaczająca starość przez pryzmat teorii pól. *Język Polski*, 93(3), 162–173.
- Nikołajczuk, K. (2013b). Kompetencja rodzimych użytkowników polszczyzny oraz obcokrajowców (Ukraińców) w zakresie stosowania polskiej frazeologii temporalnej. In I. Dembowska-Wosik & E. Pałuszyńska (Eds.), *Glottodydaktyka – media – komunikacja: Kształtowanie kompetencji komunikacyjnej* (pp. 83–92). Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego. (*Acta Universitatis Lodzianensis: Kształcenie Polonistyczne Cudzoziemców*, 20).
- Nikołajczuk, K. (2017). Czy "młodość musi się wyszumieć"? O wartościowaniu młodzieży w polskiej frazeologii. In M. Hawrysz, M. Uździcka, & A. Wojciechowska (Eds.), *Zielonogórskie Seminarium Językoznawcze: Zachowanie językowe – spontaniczność i automatyzm* (pp. 151–168). Zielona Góra: Wydawnictwo Uniwersytetu Zielonogórskiego.
- Pajdzińska, A. (1993). *Frazeologizmy jako tworzywo współczesnej poezji*. Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Potent-Ambroziewicz, M. (2013). *Starość w języku młodzieży współczesnej*. Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Tokarski, R. (1984). *Struktura pola znaczeniowego (studium językoznawcze)*. Warszawa: PAN.
- Wolny, M. (2003). Językowy obraz starości ludzi i zwierząt w polszczyźnie. *Język a Kultura*, 15, 189–199.

СЛОВНИКИ

- Bańko, M. (Ed.). (2000). *Inny słownik języka polskiego [ISJP]* (Vols. 1–2). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

- Bąba, S. (2001). *Słownik frazeologiczny współczesnej polszczyzny* [SFWP]. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Dąbrowska, A. (1998). *Słownik eufemizmów polskich, czyli w rzeczy mocno, w sposobie łagodnie* [SEP]. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Doroszewski, W. (1958–1969). *Słownik języka polskiego* [SJPD] (Vols. 1–11). Retrieved from sjpd.pwn.pl
- Dubisz, S. (Ed.). (2003). *Uniwersalny słownik języka polskiego* [USJP] (Vols. 1–4). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Iglikowska, T., & Kurkowska, H. (1966). *Mały słownik frazeologiczny: Pt. 1. Czas. Przestrzeń. Ilość. Liczba. Stopień* [MSF]. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego.
- Kłosińska, A., Sobol, E., & Stankiewicz, A. (Eds.). (2005). *Wielki słownik frazeologiczny PWN z przysłowiami* [WSPWNZP]. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Lebda, R. (2009). *Wielki słownik frazeologiczny* [WSF]. Kraków: Krakowskie Wydawnictwo Naukowe Spółka Jawna.
- Mosiołek-Kłosińska, K. (2001). *W kilku słowach: Słownik frazeologiczny języka polskiego* [WKS]. Warszawa: Wydawnictwo Szkolne PWN.
- Müldner-Nieckowski, P. (2003). *Wielki słownik frazeologiczny języka polskiego* [WSFJP]. Warszawa: Świat Książki.
- Narodowy Korpus Języka Polskiego*. [NKJP]. (n.d.). Retrieved from <http://nkjp.pl>
- Nowakowska, A. (Ed.). (2003). *Słownik frazeologiczny w układzie tematycznym i alfabetycznym* [SFWUTIA]. Wrocław: Wydawnictwo Europa.
- Podlaska, D. (2006). *Słownik frazeologiczny języka polskiego* [SFJP]. Bielsko-Biała: Park.
- Skorupka, S. (1967–1968). *Słownik frazeologiczny języka polskiego* [SFJPS] (Vols. 1–2). Warszawa: Wiedza Powszechna.
- Żmigrodzki, P. (Ed.). (n.d.). *Wielki słownik języka polskiego* [WSJP]. Retrieved from <http://www.wsjp.pl/>

Bibliography (Transliteration)

- Bąba, S. (1989). *Innowacje frazeologiczne współczesnej polszczyzny*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza.
- Bilonozhenko, V., & Hnatiuk, I. (1989). *Funktsionuvannia ta leksykohrafichna rozrobka ukraїn's'kykh frazeolohizmiv*. Kyïv: Nauk. dumka.
- Dziamka-Lenart, G. (2004). *Innowacje frazeologiczne w powojennej felietonistyce polskiej*. Poznań: Wydawnictwo "Poznańskie Studia Polonistyczne".
- Miodunka, W. (1980). *Teoria pól językowych: Społeczne i indywidualne ich uwarunkowania*. Kraków: Nakł. Uniwersytetu Jagiellońskiego. (*Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego*, 559; *Prace Językoznawcze*, 67).

- Nikołajczuk, K. (2013a). Czy starość nie radość? Polska frazeologia oznaczająca starość przez pryzmat teorii pól. *Język Polski*, 93(3), 162–173.
- Nikołajczuk, K. (2013b). Kompetencja rodzimych użytkowników polszczyzny oraz obcokrajowców (Ukraińców) w zakresie stosowania polskiej frazeologii temporalnej. In I. Dembowska-Wosik & E. Pałuszyńska (Eds.), *Glottodydaktyka – media – komunikacja: Kształtowanie kompetencji komunikacyjnej* (pp. 83–92). Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego. (*Acta Universitatis Lodziensis. Kształcenie Polonistyczne Cudzoziemców*, 20).
- Nikołajczuk, K. (2017). Czy “młodość musi się wyszumieć”? O wartościowaniu młodzieży w polskiej frazeologii. In M. Hawrysz, M. Uździcka, & A. Wojciechowska (Eds.), *Zielonogórskie Seminarium Językoznawcze: Zachowanie językowe – spontaniczność i automatyzm* (pp. 151–168). Zielona Góra: Wydawnictwo Uniwersytetu Zielonogórskiego.
- Pajdzińska, A. (1993). *Frazeologizmy jako tworzywo współczesnej poezji*. Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Potent-Ambroziewicz, M. (2013). *Starość w języku młodzieży współczesnej*. Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Sahata, I. (2013). *Dynamichni protsesy v suchasniï pol's'kii frazeolohii z animalistycznym komponentom* (Doctoral dissertation). Instytut movoznavstva imeni O. O. Potebni, L'viv.
- Tepliakov, I. (2005). Frazeolohichna semantyka (na materiali deiaknykh slov'ians'kykh mov). *Problemy slov'ianoznavstva*, 55, 156–163.
- Tokarski, R. (1984). *Struktura pola znaczeniowego (studium językoznawcze)*. Warszawa: PAN.
- Wolny, M. (2003). Językowy obraz starości ludzi i zwierząt w polszczyźnie. *Język a Kultura*, 15, 189–199.

Dictionaries

- Bańko, M. (Ed.). (2000). *Inny słownik języka polskiego [ISJP]* (Vols. 1–2). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Bąba, S. (2001). *Słownik frazeologiczny współczesnej polszczyzny [SFWP]*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Dąbrowska, A. (1998). *Słownik eufemizmów polskich, czyli w rzeczy mocno, w sposobie łagodnie [SEP]*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Doroszewski, W. (1958–1969). *Słownik języka polskiego [SJPD]* (Vols. 1–11). Retrieved from sjpd.pwn.pl
- Dubisz, S. (Ed.). (2003). *Uniwersalny słownik języka polskiego [USJP]* (Vols. 1–4). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Iglikowska, T., & Kurkowska, H. (1966). *Mały słownik frazeologiczny: Pt. 1. Czas. Przestrzeń. Ilość. Liczba. Stopień [MSF]*. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego.

- Kłosińska, A., Sobol, E., & Stankiewicz, A. (Eds.). (2005). *Wielki słownik frazeologiczny PWN z przysłowiami* [WSFPWNZP]. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Lebda, R. (2009). *Wielki słownik frazeologiczny* [WSF]. Kraków: Krakowskie Wydawnictwo Naukowe Spółka Jawna.
- Mosiołek-Kłosińska, K. (2001). *W kilku słowach: Słownik frazeologiczny języka polskiego* [WKS]. Warszawa: Wydawnictwo Szkolne PWN.
- Müldner-Nieckowski, P. (2003). *Wielki słownik frazeologiczny języka polskiego* [WSFJP]. Warszawa: Świat Książki.
- Narodowy Korpus Języka Polskiego*. [NKJP]. (n.d.). Retrieved from <http://nkjp.pl>
- Nowakowska, A. (Ed.). (2003). *Słownik frazeologiczny w układzie tematycznym i alfabetycznym* [SFWUTIA]. Wrocław: Wydawnictwo Europa.
- Podlawska, D. (2006). *Słownik frazeologiczny języka polskiego* [SFJP]. Bielsko-Biała: Park.
- Skorupka, S. (1967–1968). *Słownik frazeologiczny języka polskiego* [SFJPS] (Vols. 1–2). Warszawa: Wiedza Powszechna.
- Żmigrodzki, P. (Ed.). (n.d.). *Wielki słownik języka polskiego* [WSJP]. Retrieved from <http://www.wsjp.pl/>

Changes in the Semantic Structure of Polish Idioms with the Seme ‘age of man’ in Dictionary Definitions and Texts

Summary

This article analyses changes in the semantic structure of 204 Polish idioms (with variants) including the seme ‘age of man’. Differences in the codification of these idioms in dictionaries from 1958–1969 and those published after 1989 are discussed with reference to the reflection of the temporal meaning in the definitions. On the basis of their contextual use in the National Corpus of Polish (NKJP) and the Internet (74,981), it was established that 35% of the idioms in focus are recessive units. The study also reveals that 43% of the 2,129 analysed innovations are expansive units, which have undergone semantic changes.

Zmiany w strukturze semantycznej polskich frazeologizmów zawierających sem ‘wiek człowieka’ w definicjach słownikowych i tekstach

Streszczenie

W artykule przeanalizowano zmiany w strukturze znaczeniowej 204 polskich frazeologizmów (z wariantami) zawierających sem ‘wiek człowieka’. Pokazano różnice w kodyfikacji omawianych frazeologizmów w słownikach z lat 1958–1969 i słownikach wydanych po 1989 roku ze względu na odzwierciedlenie w definicji znaczenia temporalnego. Na podstawie użycy kontekstowych w NKJP oraz Internecie (74 981) ujawniono, iż 35% badanych frazeologizmów stanowią jednostki recesywne. Spośród przeanalizowanych 2129 innowacji wyróżniono 43% jednostek o charakterze ekspansywnym, w których zaszły zmiany znaczeniowe.

Keywords: idioms; age of man; semantics; norm; innovation; expansive units; recessive units

Słowa kluczowe: frazeologizmy; wiek człowieka; semantyka; norma; innowacja; jednostki ekspansywne; jednostki recesywne

---

Khrystyna M. Nikolaichuk, Ivan Franko Lviv National University, Lviv

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1703-7830>

Correspondence: khrystyna.nikolaychuk@lnu.edu.ua

The preparation of this article was financed by the author.

Competing interests: The author declares that she has no competing interests.